

Un model pentru ideea de stat sud- și est- carpatic: formațiunea teutonă din Carpați (1211-1225)

OVIDIU PECICAN

În 1206 regele Ungariei Andrei al II-lea (1205-1235) se căsătorise cu prințesa germană Gertrude din familia princiară de Meran (Tirolul de Sud, azi Merano)¹. Odată cu ea a sosit în Regatul Maghiar un întreg anturaj german pe care suveranul, contestat de mai multe ori de nobilii regatului, s-a sprijinit, cu atât mai mult cu cât papa îi vedea cu ochi buni pe acești nobili germani. În încercarea de a contrabalansa opoziția pe care o întâmpina printre marii săi baroni, regele și-a construit astfel propria partidă, cu ajutorul căreia spera să echilibreze raportul de forțe din interiorul țării sale. Astfel, pe fratele mezin al reginei, Berthold de Merano, Andrei al II-lea l-a făcut arhiepiscop de Kalocsa și, ulterior, ban al Dalmației-Croației, pentru ca, în fine, acela să devină voievod al Transilvaniei. Un alt frate al reginei era episcop de Bamberg, și el s-a bucurat de favorurile regale. În 1211, acesta a împins la căsătorie pe fiica celor doi suverani maghiari, Elisabeta – care în acel moment avea patru ani –, cu prințul Ludwig, fiul markgrafului de Thuringia, Hermann (1190-1217), ceea ce însemna o nouă alianță politică importantă.

Dar germanii nu erau acum la începutul prezenței lor pe teritoriul Regatului Maghiar. Primii coloniști germani au venit în Ungaria în timpul lui Geza al II-lea (1141-1162), fiind așezați în Ungaria Superioară (azi Slovacia) și în Transilvania, aici numindu-se sași. și Bela al III-lea (1172-1196) a continuat această politică, întărind și mai mult prezența acestor coloniști.

Profitând de aceste circumstanțe interne și internaționale, Andrei al II-lea a făcut Ordinului Teuton² propunerea de a-i așeza pe cavalerii săi la frontiera răsăriteană a Regatului Maghiar. În acest fel, el își făcea, pesemne, socoteala că va avea un paznic redutabil în fața periodicelor și deselor expediții cumane din sud și din est, și un aliat fidel, având atuu valorii militare și a disciplinei, în fața

adversarilor săi din rîndul mării nobilimi. Totodată, monarhul spera ca „regatul să se întindă” „dincolo de codri, către cumani” (*ultra silvas versus Cumanos*)³. În 1211 el le-a oferit teutonilor „Burzenland” – adică Țara lui Burza, după numele unei căpetenii maghiare (astăzi, în limba română, Țara Bîrsei) cu misiunea de a o popula și de a face din ea un bastion de apărare în fața cumanilor. Încă în 1222, țelul combaterii cumanilor era la fel de clar formulat, semn că problema aceasta rămăsese actuală în toți anii scurși de la venirea cavalerilor (*insuper libera fora et tributa fororum eiusdem terrae eis totaliter indulsumus et ad munimen regni contra Cumanos castra et urbes lapideas construere eos permisimus, ut et inimicis Christi resistere valeant et personae nostrae et heredibus nostris legitime nobis succedentibus ad coronam, ad honorem pateant et munimen*)⁴. și, într-adevăr, așa cum arată o scrisoare, adresată lui Andrei al II-lea a papei Grigore al IX-lea, din 1231, cîta vreme teutonii au stăpînit Burzenland-ul, ei au apărat regatul împotriva expedițiilor cumane, au înaintat dincolo de „munții înzăpeziți”, au întărit teritoriile ocupate prin fortificații construite împotriva cumanilor, i-au înfrînt pe aceștia și i-au convertit pe o parte din ei la creștinism⁵.

La rîndul lor, cavalerii teutoni au venit în Transilvania, ca urmare a colaborării dintre papa Inocențiu al III-lea și Hermann von Salza (1210-1239), al patrulea maestru al ordinului. Sfîntul Scaun dorea o lărgire a orizontului cruciadei și o amplificare a strategiilor puse în joc pentru atingerea dublului ei scop: eliberarea Ierusalimului și reunificarea celor două biserici creștine⁶. Totodată, concordia constatată, în decursul anilor care au urmat, între teutoni și papalitate, pare să îndreptățească presupunerea că papa și marele maestru al ordinului au gîndit împreună treptata achiziționare, pe seama păgînilor, a unui teritoriu propriu care, ulterior, să devină un stat dependent doar de Scaunul Pontifical⁷. Iată, deci, un complex de factori meniți să vină în întîmpinarea dorinței regelui maghiar.

Împrejurările specifice momentului fac ca îndărătul apropierii teutonilor de Andrei al II-lea să se mai poată întrevădea și medierea apropiaților germani ai suveranului (mai cu seamă cumnatul său, episcopul de Bamberg, și cuscrul proaspăt achiziționat, Hermann, markgraful de Thuringia).

Astfel, la 1212, o chartă îl menționa pe mai-marele teutonilor din Burzenland, un anume Theodoric (*fratris Theodoricis, cruciferi hospitalis sancte Marie*)⁸. Pînă în anul următor, cavalerii de sub comanda acestuia săvîrșiseră deja fapte de arme redutabile. Știm aceasta pentru că în 1213 un alt document lăsa să se înțeleagă că meritele dobîndite în lupta contra păgînilor erau suficient de mari pentru a obține importante privilegii. Trebuie presupus că ele se refereau, măcar în parte, la stoparea expedițiilor cumanilor în Transilvania, căci, după cum nota un document din 1231, tocmai prin Țara Bîrsei intrau și se retrăgeau aceștia atunci cînd veneau de la sud de Carpați. Drept răsplată, episcopul Transilvaniei, Wilhelm (Vilmos), le lasă teutonilor dijmele din Burzenland, cu excepția celor datorate de coloniștii maghiari

și secui din regiune (ceea ce duce cu gândul la faptul că nou-veniților germani li s-au alăturat și maghiari și secui). În doar doi ani de la eliberarea pe seama lor a primei charte regale maghiare, teutonii organizaseră deja o semnificativă acțiune colonizatoare. Prin același document, teutonii își dobândeau dreptul de a-și alege ei înșiși preoții pe care să-i așeze în parohii nou create, dar ei trebuiau prezentați episcopului Transilvaniei pentru confirmare. Preoții rămâneau supuși acestuia și trebuiau să-i primească vizitele.

În răstimpul dintre 1211 și 1218 relațiile dintre Andrei al II-lea și Ordinul Teuton au rămas, după toate aparențele, cordiale. Acțiunile ordinului nu au fost îngrădite în nici un fel, deși, în loc să-și înalțe cetăți de lemn, cum prevăzuse charta din 1211, ei le-au construit din piatră. Acest aspect nu era deloc întâmplător, după cum se vedește dacă se coroborează informația cu tendințele lor autonomiste tot mai marcate⁹. Între 1211 și 1222 ei au construit un patruleter protejat de patru fortărețe puternice de piatră, destinate să le așeze sediul principal, Kronstadt (Brașovul de astăzi). Toate acestea erau, deocamdată, amenajări strategice ale teritoriului inițial¹⁰. Feldioara a fost sigur una dintre ele, însă localizarea pe teren a celorlalte nu este, deocamdată, sigură¹¹. După cum arată ș. Papacostea, „... confirmarea privilegiilor lor de către regele Andrei al II-lea cuprindea ca orizonturi ale expansiunii lor răsăritene «hotarele brodnicilor» – greu de identificat – și Dunărea”¹².

Membrii ordinului și-au inițiat apoi expansiunea la sud și răsărit de munți. Cea mai importantă cetate teutonă de dincolo de Carpați a fost Cruceburg (adică Kreuzburg sau Cruceburg, Cetatea Crucii, încă neidentificată), „cetate foarte întărită” (*castrum munitissimum*)¹³. Localizarea ei este dificilă, chiar dacă într-un loc se precizează: „ținutul de la capătul pământului Cruceburg ce merge pînă la hotarele brodnicilor” (*et a fine terre Cruceburg terram que vadit usque ad terminos Brodnicorum*)¹⁴. De aici ar părea să rezulte că ținutul brodnicilor era despărțit de „terra Cruceburg” printr-un alt ținut. În jurul cetății ridicate de teutoni, teritoriul dependent de ea (și dominat militar și politic de frații ospitalieri) forma deci o țară, deosebindu-se, astfel, de ținutul brodnicilor și de cel care se situa între acesta și „țara cetății Crucii”, prin statutul său juridic. Totodată, dacă localizarea brodnicilor se face cu temei în Moldova de sud, este probabil că țara Cruceburg s-ar cuveni să fie situată mai curînd în curbura Carpaților, la est de aceștia, dominînd regiunea subcarpatică și ceva din cîmpia care îi continuă. În orice caz, în 1223, zona este desemnată, în alt act papal, drept „partea din Cumania de dincolo de munții înzăpeziți” (*ultra montes nivium partem contulit Comanie*)¹⁵. Nu este deci inexact ca regiunea să fie numită Ultramontania, văzîndu-se în ea o parte din Cumania¹⁶. Acest areal ar trebui localizat așadar mai curînd în Moldova.

După ridicarea cetății, teutonii au trebuit să facă față unui atac al cumanilor, nemulțumiți că „li se răpise puțința de a intra și ieși” (*ademptam sibi ingressus et*

exitus facultatem) în și din Regatul Maghiar¹⁷. Cu acest prilej – se spune abia acum – unii dintre acei cumani au fost supuși, fiind botezați împreună cu soțiile și copiii lor¹⁸. Maria Holban observă că limitele expansiunii teutone – spre răsărit pînă la hotarele brodnicilor, iar spre sud pînă la Dunăre –, indicate de documentul din 1222, trimit la un teritoriu corespunzător celui „controlat de cumanii raliați taberei creștine în urma «creștinării» din 1227, sau mai bine zis considerat ca atare. Căci nu lipsesc știri despre împotrivirea întîmpinată de cumanii creștinați (măcar și de formă), din partea celor ce nu voiau să adere la noua lor orientare politică și religioasă”¹⁹.

În 1213 documentul menționat amintea deja sosirea în Bîrsa a unor coloniști germani, maghiari și secui din Altland, adică din zona Hermannstadt-ului învecinat. Majoritatea coloniștilor germani au venit însă din Imperiu, în grupuri compacte, organizate din inițiativa arhiepiscopului de Magdeburg și a episcopului de Bamberg (o implicare clară, iată, a cumnatului regelui Ungariei). Ulterior, au sosit coloniști și din regiunile occidentale ale imperiului, ca Flandra sau țările renane. Ei au populat satele, fiind înzestrați cu parcele egale, bucurîndu-se de drepturi apropiate de cele ale cavalerilor, putînd face comerț, pescui și vîna. Cînd erau mobilizați, luptau ca pedestri, sub comanda șefilor de sate.

Moartea prin asasinare a reginei Gertrud în complotul banului Bank (28 septembrie 1213), recăsătoria lui Andrei al II-lea cu Yolande de Courtenai, fiica lui Pierre de Courtenai, ce avea să ajungă curînd împărat în Constantinopolul latin, participarea regelui maghiar, pentru cîteva luni (din august 1217, cînd s-a îmbarcat la Spalato, pînă în ianuarie 1218, cînd a revenit în Ungaria), la cruciadă – unde a fost prezent la asediul muntelui Tabor –, au arătat cît de preocupat de Orient era monarhul.

Momentul revenirii în țară a fost unul de bilanț. Suveranul a constatat jafurile neîncetate la care se dedau baronii, a luat la cunoștință dezordinile numeroase și, în plus, a observat marea putere și autonomie la care ajunseseră teutonii. În loc să se poată bizui pe ei în confruntarea cu adversarul intern și cu cel extern (suveranul plănua în acest moment o intervenție militară în Serbia), Andrei al II-lea i-a descoperit îndepărtați de el și urmărindu-și propriile interese, contrazicîndu-le drastic pe ale sale și amenințînd însăși integritatea Regatului Maghiar. Conflictul a izbucnit pe acest fundal, în circumstanțe necunoscute, dar mai apoi, la fel de obscur, s-a aplanat.

Istoricii ignoră și împrejurările care au dus la ameliorarea raporturilor dintre suveran și ordin. Se poate presupune că aplanarea momentană a diferendului s-a datorat mult necesității regelui de a face față tulburărilor nobiliare din țară care, în cele din urmă, l-au silit să emită *Bula de aur*, semn al compromisului la care s-a putut ajunge în condițiile date²⁰. Totodată, un rol a trebuit să joace și constatarea că puterea cavalerilor ajunsese suficient de mare pentru a crea, deocamdată,

considerabile băți de cap unei regalități ce avea de a face, oricum, cu o ostilitate și o opoziție redutabile. De aceea, nu este de mirare că atât noua chartă, prin care privilegiile teutonilor sporeau, cât și *Bula de Aur*, au fost emise într-un moment de apogeu al tensiunilor, în cursul lunii mai 1222.

La 7 mai 1222, această nouă chartă – a cărei autenticitate a fost contestată –, emana din cancelaria regală pentru a marca împăcarea. Acum, teutonii obțineau dreptul de a construi fortărețe din piatră, ceea ce însemna recunoașterea unei situații *de facto* și era o concesie *de jure*. Se pomenea cu acest prilej și țara românilor (Făgărașul). Paradoxal, deși aceasta însemna să li se confere încă o armă care le consolida autonomia, teutonii primeau dreptul de a bate monedă. Ce îl putea determina pe Andrei al II-lea să acorde teutonilor atâtea drepturi, pînă atunci refuzate? Este de crezut că el spera încă în alianța cu cavalerii germani împotriva propriilor nobili. Totodată, însă, este foarte posibil ca acordarea unor drepturi cu implicații militare atât de serioase unor războinici-monahi a căror fidelitate față de rege nu fusese fără fisură, să trebuiască pusă în legătură cu politica Ungariei față de puterile de la sudul Dunării, Bulgaria și Serbia. Cum formațiunea teutonă acționa tocmai pe această direcție, în teritoriul dominat de cumani – aliații tradiționali ai bulgarilor –, nevoia de a întări sistemul defensiv al acesteia se poate explica prin teama față de acțiuni ostile survenite din această direcție, în contextul campaniei balcanice plănuite.

Într-adevăr, presiunea nobilimii Ungariei asupra sa creștea rapid. La 29 mai 1222, regele emitea *Bula de Aur*, constrîns de nobilimea regatului. Ea menținea și dreptul supușilor de a se opune suveranului în caz de abuz al puterii. Recunoașterea pe seama teutonilor a atîtor privilegii consistente, anterior neacordate, nu avea cum să nu stîrneasă invidia aristocraților din regat, oricîte concesii s-ar fi făcut și nobilimii maghiare în ansamblul ei. La drept vorbind, nici regele însuși nu putea fi mai mulțumit acum, cînd prestigiul său suferise atât prin renunțarea la unele dintre atributele sale în teritoriile unde acestea erau lăsate pe seama teutonilor, cât și prin cedările în fața nobililor. Este deci de presupus că regele și nobilimea au găsit o zonă de interes comună în limitarea puterii teutone și chiar în eliminarea acesteia din interiorul și din proximitatea regatului, tot așa cum nu este exclus ca noile privilegii pentru teutoni să fi avut la bază o alianță temporară dintre aceștia și rege în contextul opoziției înregistrate din partea nobilimii.

Posibila cooperare a regelui cu teutonii pentru reducerea anarhiei din țară și redobîndirea unui plus de prestigiu propriu în raport cu aristocrația Ungariei a trebuit să aibă loc în perioada imediat anterioară lunii mai 1222. Este cert însă că ea nu a adus rezultatele scontate. Pe de o parte, datorită faptului că, de-acum, văzînd pe ce pantă alunecau lucrurile în regat, teutonii se decisese să rupă cu prima ocazie legătura de vasalitate față de Ungaria, transformînd teritoriile pe care le controlau într-un stat pus sub oblăduirea Sfîntului Scaun; pe de alta, din

perspectiva regelui, pentru că nu s-a reușit aducerea la ascultare a revoltaților din țară. Concesia făcută cavalerilor teutoni în 7 mai 1222 are, poate, și o semnificație strategică: admițând construirea de cetăți de piatră, mai puternice, în zona controlată de ordinul religios-militar (care îngloba de-acum, pe lângă Burzenland, și teritorii situate la sud și est de Carpați, aduse sub ascultare cu arma în mână), s-ar putea ca regele să fi fost interesat să-și pregătească, pentru o eventuală urgență, o zonă de retragere strategică bine păzită. În același sens ar trebui, eventual, interpretat și noul drept de batere a monedei. Pentru a-și asigura instrumentele unei guvernări de criză, suveranul avea nevoie nu numai de putere militară, ci și de o monetărie. Rămîne important, în legătură cu acest act, că întărirea puterii teutone s-a făcut pe linia consolidării sistemului defensiv și a asigurării mijloacelor de control financiar. Ar rezulta de aici că Andrei al II-lea se pregătea să joace cartea unei partide germane proprii în condițiile – luate de el în calcul – ale unei agravări a situației politice prin scăderea de sub control a unor părți ale regatului.

Marele maestru al ordinului avea însă cu totul alte planuri. Pentru el, criza din Ungaria era un excelent prilej de accelerare a procedurilor de separare de restul Ungariei a formațiunii autonome aflate sub autoritate teutonă. Neliniștit în noul context de ostilitate crescîndă a aristocrației maghiare față de frații săi cavaleri, Hermann von Salza s-a adresat papii Honorius al III-lea (1216-1227) pentru a-și vedea confirmate libertățile și privilegiile obținute la 7 mai 1222.

Confirmarea a fost cuprinsă de bula din 19 decembrie 1222 prin care Sfîntul Părinte plasa sub autoritate proprie privilegiile și proprietățile ordinului. Totodată, s-a făcut primul pas în sensul desprinderii Burzenlandului din subordinea ecleziastică față de ierarhii maghiari.

La 12 ianuarie 1223, papa l-a însărcinat pe episcopul Thomas de Eger să înscăuneze ca „decan de Burzenland” o persoană convenabilă propusă de teutoni, ceea ce a stîmnit dezaprobarea manifestă a lui Reinald, noul episcop de Transilvania. El a cerut aplicarea strictă a chartei din 1213. Replica papei, survenită la 12 decembrie 1223, confirma independența bisericii din Burzenland în raport cu episcopul Transilvaniei, interzicîndu-i acestuia perceperea de dijme și exercitarea jurisdicției sale în Țara Bîrsei. A doua zi, papa aducea faptul la cunoștința episcopului de Eger, devenit de curînd arhiepiscop de Strigoniu și primat al Ungariei. Dintr-o chartă din 30 aprilie 1224 rezultă că papa luase ordinul sub autoritatea sa directă. Asemenea măsură a papalității nu era fără precedent. La 4 aprilie 1183, papa Lucius al III-lea le scrisese „maestrului și fraților” de la San Julián del Pereiro, un ordin religios-militar spaniol, pentru a le concede o totală exemptare de la ordinar (adică de la jurisdicția episcopală), fixîndu-le ca misiune apărarea creștinătății²¹. Dar de astă dată precedentul nu a ajutat cu nimic la impunerea succedentului, elita ecleziastică maghiară reacționînd mai puțin disciplinat.

Nici regele nu a stat însă cu mâinile în sân. În fața acestor evoluții, curtea regală s-a dedicat unor demersuri menite să slăbească drastic baza socială a stăpînirii teutone. Ca să nu-și părăsească locurile unde erau așezați (mai cu seamă zona „de la Orăștie la Baraolt”), alergînd, și ei, în Burzenland, sașii au primit, cu acest prilej, din partea regelui, noi privilegii (menționate în *diploma Andreanum*, emisă la 30 noiembrie 1224), diploma care le cuprindea pe acestea grupîndu-i pe toți coloniștii de limbă germană din Transilvania într-o unitate administrativă dependentă de comitele regal sibirian (*comes cebiniensis*), numit de rege și, totodată, independent de voievodul Transilvaniei. În acest fel, față de distincția inițială dintre supușii germani ai coroanei – unii fiind nobili, cavaleri și comportîndu-se ca seniori în raport cu ceilalți, iar aceștia din urmă fiind coloniști, oameni simpli, supuși primilor – se crea o nouă distincție, care ținea de sfera jurisdicțională: în timp ce cavalerii teutonîi tindeau să se revendice de la un singur suveran, anume papa de la Roma, coloniștii sași erau organizați, dobîndeau privilegii și țineau de regele Ungariei.

În primăvara anului 1225 monarhul a început alungarea teutonilor din Burzenland. Armata regală a cucerit teritoriul acesteia. La 10 iunie 1225, papa îl felicita pe Hermann von Salza că oamenii săi nu părăsiseră zona, în pofida amenințărilor și violențelor. „Amenințări” înseamnă contacte diplomatice, iar „violențe” se referă la confruntare armată. După Maria Holban, acțiunea regală îndreptată împotriva teutonilor a însemnat ocuparea cu forța a cetății Cruceburg și, ulterior, îndepărtarea prin amenințări a cavalerilor din întreg arealul ocupat de ei pînă atunci²². Este probabil însă că operațiunile au fost mai ample și mai complexe, dat fiind faptul că sediul teuton din Brașov era apărat de patru cetăți și că dincolo de Carpați mai fusese înălțată una. Cucerirea tuturor acestora – sau măcar a celor mai importante, astfel încît celelalte să fie predate fără vărsare de sînge –, ca și negocierile din timpul campaniei antiteutone a oamenilor regelui („amenințările” menționate documentar în corespondența papală au putut surveni într-un atare context), au presupus mai multe luni de confruntări armate, cel mai probabil în forma asediului, precum și diverse faze.

Maria Holban reconstituie etapele ultimei faze a conflictului în felul următor²³. La 30 aprilie 1224, papa ia Țara Birsei și „Ultramontania” în dreptul și proprietatea Sfîntului Scaun. În perioada următoare, de pînă prin 15 februarie 1225, regele trimite la Roma, prin magistrul Florențiu, o plîngere la adresa acestei evoluții a lucrurilor, caracterizată nu numai de tendința de ieșire a cavalerilor din vasalitatea directă față de el, ci și de încălcările și cotropirile unor posesiuni întreprinse de teutonîi pe seama regatului (anterior datei de 12 iunie 1225). Răspunsul cavalerilor către papă a constat în reclamarea regelui, care îi amenința cu puterea armată spre a-i determina să plece din țara lui (anterior datei de 10 iunie 1225). În acest moment, foarte probabil, oamenii regelui luaseră deja în stăpînire Cruceburgul. Totuși,

deși situația se dovedea suficient de tensionată, pontiful roman le-a expediat teutonilor o epistolă, la 10 iunie 1225, sfătuiindu-i să rămână pe loc. Două zile mai târziu, papa îi scria lui Andrei al II-lea, recapitulând dosarul problemei, anunțându-l că le-a trimis cavalerilor o scrisoare, că i-a delegat pe anumiți abați (pe cel de Linewelt, din dioceza Passau, pe cel de Cîrța, din dieceza Transilvaniei, și pe cel de Igrîș, din cea a Cenadului) să cerceteze hotarele și cerîndu-i să își respecte dania. S-a păstrat și scrisoarea adresată în aceeași zi abajilor menționați, prin care erau îndemnați să cerceteze adevărul. Mai departe, Maria Holban presupune că a existat un răspuns al abajilor la întoarcerea de pe teren, care ar fi dat dreptate regelui. În orice caz, la 1 septembrie 1225, papa se adresa episcopilor de Oradea și de Győr, rugîndu-i să preia ei cercetarea, impunînd cuvenitele restituiri; ceea ce denotă că aceste restituiri trebuiau operate și că teutonii se dedaseră cu adevărat la delictele de care fuseseră acuzați. Reparația nu mai putea însă avea loc. La 27 octombrie, curia papală aflase deja că teutonii au fost alungați, iar înaltul pontif îi scria regelui maghiar o scrisoare indignată, protestînd împotriva urii neîmpăcate a monarhului împotriva cavalerilor și cerîndu-i să îi recheme.

De aici ar rezulta că teutonii ar fi fost alungați din Țara Bîrsei și din toate posesiunile lor transcarpatice în toamna, și nu în primăvara anului 1225. Într-adevăr, preceptorul ordinului – oare același Theodoric din 1212 sau altcineva? - ajungea la Roma prin 27 septembrie 1225, la abia două sau trei zile de la plecarea din Transilvania, într-un timp record care indică urgența deplasării²⁴. În fine, la 17 februarie 1226, Honoriu al III-lea îi scria iar lui Andrei al II-lea, acuzîndu-l că le-a luat cavalerilor nu numai pămînturile cotate în afara hotarelor menționate, ci și pe acelea dăruite pe cînd cercetarea abajilor era încă în curs (12 iunie – 1 septembrie 1225); semn că în vara lui 1225 daniile regale către teutoni nu fuseseră nicicum stopate, dar că, de astă dată, deposedarea era radicală, totală, definitivă. Totodată, se mai spune acolo, magistrul ordinului nu se putuse prezenta în fața lui Andrei, fiind reținut la Roma de papă în probleme ce necesitau rezolvarea, ceea ce înseamnă că suveranul Ungariei îl invitase pe Hermann von Salza în fața scaunului regal pentru a regla chestiunile litigioase.

Cu toate insistențele papale, regele i-a expulzat însă pe teutoni, păstrînd, în același timp, coloniștii, a căror fidelitate și-o asigurase prin conferirea de libertăți odată cu diploma *Andreanum*. Se poate deci considera că reușita dislocării cavalerilor teutoni din Regatul Maghiar a fost, înainte de orice, una diplomatică. Operațiunea n-ar fi fost posibilă fără demersurile făcute de oamenii regelui pe lîngă mai-marii comunității săsești neîncadrați în ordinul teuton. Acestea s-au derulat, fără îndoială, în mai multe runde de negocieri, dintre care primele au premers finalului lunii noiembrie a anului 1224, în timp ce următoarele, care urmăreau să asigure respectarea fidelității sașilor față de rege, au trebuit să acopere intervalul dintre acest moment și declanșarea operațiunilor militare antiteutone,

în primăvara anului următor. După cum se vede, tatonările și consultările au durat cel puțin câteva luni, dacă nu cumva ele au fost inițiate imediat după împăcarea consemnată de documentul din 7 mai 1222. Prima fază a conflictului, cea dintre 1218 și primăvara lui 1222, va fi convins curtea regală că forța redutabilă a ordinului nu permitea simpla confruntare armată cu acesta.

Nu este deloc sigur că, alungați din Regatul Maghiar și deposedați de posesiunile lor acolo, teutonii ar fi părăsit și locurile sud-carpătice. Scrisoarea papală care îi îndeamnă să rămână pe loc, în pofida vicisitudinilor pe care trebuiau să le suporte din partea oamenilor regelui, pare un argument că, cel puțin atâta timp cât a mai existat speranța unei reveniri asupra hotărârii regale de a-i expulza, ei nu au plecat cu totul din sudul Carpaților. Or, insistențele și negocierile Sfântului Scaun cu suveranul Ungariei s-au întins pe durata mai multor ani (în 1234 încă se mai revenea epistolar la contenciosul teuton, deși papa Honoriu decedase între timp). Abia odată cu moartea regelui Andrei al II-lea, în 1235, se încheia corespondența pe această temă. Chestiunea urma să se reia abia peste câteva zeci de ani, în 1260-1270, în 1280 și în 1317²⁵, prin recursul la diploma din 1222, în alte contexte geopolitice. Dar poate că persistența unora dintre „frații” ordinului în spațiul cucerit și stăpinit de ei înainte vreme este cea care a determinat mereu reluatele demersuri ale papei, inspirate, probabil, de persuasiunea lui Hermann von Salza. Dacă a fost așa, ea va fi continuat pînă la marea invazie tătaro-mongolă, cînd radicala răsturnare a echilibrului de forțe din acest areal a zădărnicit orice altă pretenție momentană de dominație creștină, și pentru papă, și pentru rege²⁶. Documentul papal din 1235 ar putea fi citit și în această cheie, văzînd în el mărturia unor realități demografice, etnice și politice de care teutonii nu erau cu totul străini. În acest context, moartea regelui Andrei al II-lea a putut fi doar prilejul întreruperii asiduităților papale în preajma suveranului maghiar, nu și dovada sfîrșitului persistenței unora dintre elementele teutone în teritoriu.

Nu este, deocamdată, deloc clar momentul istoric din devenirea ordinului teuton cînd a survenit eliminarea sa intempestivă din Regatul Ungariei. Corespondența papală cu suveranul acestei țări demonstrează că au trebuit să treacă decenii pentru ca Sfîntul Scaun să renunțe la proiectul de a obține restituirea donațiilor făcute odinioară ordinului în aceste ținuturi. Ținînd seama de faptul că, în conformitate cu actele existente și cu tradiția istorică, stabilirea teutonilor la frontiera prusacă a avut loc tocmai în iarna 1225-1226, s-ar putea vedea aici o conexiune: alungați dintr-un loc, frații s-ar fi regăsit îndată, cu deplină disponibilitate, în celălalt. Dar lucrurile nu sînt atît de simple nici în acest punct al discuției. Alain Demurger observa că „S-a spus că Hermann von Salza, charismaticul maestru al teutonilor, învățat minte cu prilejul tristei aventuri maghiare, ar fi ezitat înainte de a răspunde favorabil solicitărilor lui Conrad de Mazovia, care îl grăbea să vină să-și instaleze ordinul la granițele Prusiei. Nu este

exact. Demersul lui Conrad și al episcopului Christian de Prusia a intervenit în timpul iernii 1225-1226. Salza era pe atunci la Foggia, în preajma lui Frederic al II-lea. Conrad i-a propus Chelmino și regiunea sa (Kulm, Kulmerland), cu sarcina de a apăra Mazovia și de a cucerii Prusia; cuceririle urmau să fie împărțite între Ordin și el însuși. Totuși, Conrad a exclus din donația sa posesiunile bisericilor și pe cele ale nobililor polonezi din Kulmerland. În pofida acestui fapt, din martie 1226, Frederic al II-lea confirma cesiunea lui Conrad, într-o bulă publicată la Rimini, și le acorda teutonilor teritoriul de cucerit în Prusia cu drepturile regaliene aparținând unui prinț al imperiului. Or, Prusia nu face parte din regatul Germaniei. Bula de la Rimini nu menționează drepturile lui Conrad de Mazovia. Istoricii germani și polonezi s-au înfruntat îndelung cu privire la intențiile lui Conrad. Este vorba despre un duce disperat datorită eșecurilor sale în fața prusacilor care se bazează în întregime pe teutoni pentru a-i învinge? Sau încearcă Conrad să-i manipuleze pe teutoni pentru ca ei să-l ajute să cucerească Prusia? *Pornind de la criteriile paleografice și diplomatice a fost formulată ipoteza că bula nu putea fi scrisă înainte de 1235; ea ar fi fost antedatată de către cancelaria imperială, așa încât să facă ireversibile concesiunile lui Conrad de Mazovia (și să-l împiedice astfel să le dea teutonilor încă o lovitură de tipul celei administrate de Andrei al Ungariei) [subl. aut.]*²⁷. Rezultă, din observațiile de mai sus, că evoluțiile ordinului vreme de un deceniu au rămas incerte pentru posteritate. Dacă frații germani nu au fost la limita răsăriteană a Prusiei, unde puteau ei fi în acești ani?

Pentru a înțelege mai bine cum a putut funcționa pe teritoriul actualei Româniilor Ordinul Teuton voi face câteva precizări. Ordinul era organizat ierarhic pe trei niveluri: central, provincial și local. Sediul central al ordinului se numea „casă”, iar în fruntea ordinului era ales un maestru (*magister generalis* sau *Hochmeister*). Acesta era superiorul direct al măștrilor provinciali (*Landmeister*). Nu este sigur că în etapa tentativei lor de stabilire în Regatul Maghiar teutonii au avut aici un maestru provincial propriu-zis, dar ulterior părăsirii acestor locuri în cadrul ordinului au existat doi măștri, în Livonia și în Germania, în timp ce *Hochmeister*-ul își avea sediul în Prusia. Prin urmare, nu știm dacă acel frate Theodoric era un *Landmeister*, deși este probabil că el s-a aflat în fruntea teutonilor din Țara Bîrsei, cel puțin la începutul perioadei. Pentru a desemna un maestru, comandorul teuton (*praepceptor*-ul sau *Komtur*-ul) alege mai întâi un tovarăș; împreună îl desemnează pe al treilea, apoi celor trei li se adaugă un al patrulea, și tot așa pînă la treisprezece. În fine, cei treisprezece decid asupra persoanei care va îndeplini funcția de comandor. Colegiul celor treisprezece electori era alcătuit din opt cavaleri, patru sergenți și un capelan. Puterile maestrului nu erau nelimitate. „Mănăstirea”, adică ansamblul membrilor ordinului, datora ascultare maestrului, dar, la rîndul său, și acesta datora ascultare mănăstirii sale. Reprezentanții acesteia erau grupați în capitlu, care se reunea o dată la cinci ani. „Capitlul îi alege pe maestru și pe

demnitari și este asociat cu maestrul în vederea alegerii responsabililor provinciali (care trebuiau să dea seamă de gestiunea lor în fața capitlului). Altminteri, maestrul îl consulta pentru a decide admiterea de noi membri, înstrăinarea sau achiziția de proprietăți, ca și împrumuturile și donațiile²⁸. Maestrul este asistat de o „casă”: un capelan, un interpret, un bucătar, trei turcopli și doi sergenți pentru maestrul teutonilor în Țara Sfântă. Această casă a maestrului nu trebuie să fie confundată cu grupul de demnitari ai ordinului care dețin funcții specializate și care formează Consiliul. Regăsim în fruntea ordinului militare aceleași dualitate care se observă și în preajma unui rege din statele laice ale timpului: Hotel și Consiliu. Marele maestru teuton are un înlocuitor, anume pe marele comandor. șefii de război sînt mareșalul și submareșalul. Funcția caritabilă era îndeplinită de un Mare Ospitalier, de infirmerie se ocupa un Infirmier, finanțele erau gestionate de Trezorier și intendența o asigura un Postăvar. Alături de acești demnitari exista un număr variabil de oameni de seamă, a căror înțelepciune și chibzuință fuseseră probate, și care erau consultați într-o serie de ocazii.

Odată cu dezvoltarea patrimoniului ordinului s-a elaborat o structură locală și o organizare provincială a acestuia. Pe cînd își avea baza în Țara Sfântă, ordinul Teuton cuprindea provinciile Livonia, Prusia, Germania, Italia și Ungaria. Casele izolate de Franța ale Angliei și Spaniei erau autonome sau alipite provinciilor germane. Provinciile sînt, și ele, conduse de maștri. Un capitlu provincial îi adună în fiecare an pe comandorii fiecăreia dintre provincii, priorate, sau *regni*. El are aceleași puteri la nivelul său precum capitlul general: administrare și numire, gestionare, justiție etc. Maestrul provinciei profită de reunirea capitlului pentru a primi partea de rente ale comanderiilor (*reponsiones*), care trebuie transferată în Orient. Comanderia nu este nici casă (*domus*), nici mănăstire. Ea este o circumscripție, care poate cuprinde una sau mai multe case. Ospitalierii utilizează cuvîntul „comanderie” în sensul de cartier general al unei circumscripții, pe care o numesc și comanderie, dar mai des baillie: *preceptorii seu bailivi, preceptor et bailhivus baiulie Utrecht*²⁹. Comandorul este desemnat de maestrul ordinului și de capitlu sau de mănăstire.

„În principiu, o comanderie trebuie să reunească un număr minimal de frați: «în toate casele unde există o mănăstire trebuie să existe doisprezece frați și al treisprezecelea, care este comandorul...», spune Regula Teutonilor³⁰. Practic, nu știm cîți teutoni au venit în Țara Bîrsei la început și cît a crescut numărul lor pe parcursul celor paisprezece ani cît au rămas în regiune. Nu știm, deci, dacă în provincia Ungaria existau mai multe comanderii sau doar mai multe case. știm însă că teutonii au întemeiat orașul Brașov, au alcătuit un sistem de patru fortificații și au stabilit un cap de pod și peste Carpați, construind acolo o cetate de piatră. În alte locuri, într-o perioadă doar cu cîteva decenii mai recentă, aflăm că „Castelele și burgurile au aceeași structură – în careu – și sînt organizate în jurul unei curți

sau a unei piețe. Modelul *Stöck-ului* cu donjon pătrat este regula adoptată de cele șaizeci de castele care pot fi numărate în Prusia la 1300, în afara burgurilor și orașelor fortificate. Teutonii au introdus piatra și mortarul în aceste regiuni unde domnește lemnul. Ei au adus zidari din Germania de Nord. Abia în secolul al XIV-lea au adoptat tradiția daneză a construcțiilor din cărămidă, atât de caracteristică regiunilor baltice³¹. Situația de pe frontiera Carpaților era într-o mare măsură similară cu cea documentată pentru zona nordică. „Caracteristicile războiului pe această frontieră dublă au dictat dispunerea și rolul acestor castele. Ele nu au drept funcție susținerea unui asediu în fața unui adversar numeros și puternic înarmat, ci controlul raidurilor unor grupuri mici, foarte mobile, care încearcă înainte de orice să jefuiască și să distrugă. Burgurile livoniene sînt în spate și sînt protejate de milițiile locale. Odată reperat adversarul, și pe cît posibil populațiile vecine ținute deoparte, sînt alertați responsabilii ordinului care intervin atunci cu armata teutonă. Grupurile de lituanieni, încărcate sau nu cu pradă, sînt interceptate și înfrînte înainte de a putea penetra în Livonia în profunzime. Castelele nu au nevoie să fie sofisticate, dar trebuie să fie apropiate unele de altele și să controleze o apă pe care o utilizează vara o ambarcațiune eficace, *Bolskop-ul*. Aceste castele erau finanțate în parte prin taxele obținute de la locuitori. Teutonii s-au adaptat la tactica lituanienilor, ripostînd raidurilor lor prin raiduri identice conduse rapid de-a lungul traseelor sau al rîurilor înghețate. Operațiunile de mare anvergură împotriva orașelor și fortărețelor lituaniene erau organizate vara, atunci cînd era favorabil. Cuceririle erau îndată consolidate prin construirea de noi fortărețe³².

Confruntările luau în general forma raidurilor, asediilor, a distrugerilor, bătăliile fiind rare. Păgînii erau considerați drept sălbatici și brute, în timp ce musulmanii sau evreii, deși rămîneau „adversari nepioși ai numelui lui Hristos”, aveau dreptul la o anume stimă. Arma regină a fost cavaleria grea, cu cavalerii ei îmbrăcați în zale și, tot mai mult, în armură, utilizînd spada și lancea, călare pe calul de luptă. Dalele mormintelor de cavaleri teutoni relevă utilizarea de către cavalerii acestui ordin a spadei mari pentru două mîini.

După cum se știe, ordinele militaro-cavaleștești distingeau între două tipuri de teritoriu. Cu o terminologie franceză de epocă, acestea erau „terre de paix” (teritoriu pacificat și sigur) și „terre de regart” (teritoriu semi-supus, probabil frontier). Alungați din primul (Țara Bîrsei), ei au putut rămîne pe loc, în virtutea unor relații de cooperare cu populația colonizată și convertită din teritoriul semi-supus, de la sud și răsărit de Carpați (Ultramontania). Invitarea lui Hermann von Salza de către Andrei al II-lea, către sfîrșitul anului 1230, poate fi interpretată în mai multe feluri. Ea se leagă, în orice caz, de vechea dispută și poate însemna și că ea nu fusese încă rezolvată corespunzător pe teren. Maestrul teuton putea spera într-o restituire a vechilor posesiuni, dar dacă socotim că regele a voit mai mult decît să dea un semn formal de bunăvoință protejaților papalității, atunci trebuie

presupus că faptul putea avea loc în condițiile în care prințul moștenitor Bela, stăpîn acum pe Transilvania și Țara Bîrsei, se manifesta prea independent³³. Călătoria s-a soldat însă cu rezultate dezamăgitoare pentru Hermann von Salza. Demersurile papale se reiau acum, fiind însă îndreptate nu numai către regele Andrei, perceput ca lipsit de voință și aflat la cheremul baronilor săi ostili ordinului, ci și către prințul Bela.

Eșecurile acestor demersuri repetate – mergînd pînă la susținere prin propria prezență – nu înseamnă că întregul eșafodaj ridicat de teutoni în cei paisprezece ani se surpase integral. Cum în 1234 situația alungării lor nu era acceptată încă drept definitivă nici de papă, nici de maestrul ordinului, este posibil ca unii dintre frații de la sud și est de Carpați să nu-și fi încheiat aventura, întemeindu-se tocmai pe ceea ce izbutiseră deja să construiască aici (o țară percepută de anturajul regal ca fiind „prea mare” pentru a fi restituită, după cum se notează într-un document). Nu trebuie uitat că misiunea ordinului viza nu doar cucerirea, organizarea și stăpînirea teritoriului, ci și convertirea păgînilor, a ereticilor ori a schismaticilor la catolicism. După cum s-a observat, „Regula Teutonilor nu impune decît caselor care au biserică și capelă să facă pomeni săracilor”³⁴. Dar într-un document din 1213, episcopul Wilhelm al Transilvaniei acorda teutonilor libertatea de a intensifica propaganda catolică prin hirotonisire de preoți, ridicare de noi biserici catolice și perceperea dijmei bisericesti³⁵. Un deceniu după aceea, în scrisoarea sa din 12 decembrie 1223, papa Honoriu al III-lea era și mai explicit în privința scopurilor prozelite ale cavalerilor, acțiunea acestora fiind văzută ca survenind „pentru ca numărul credincioșilor [catolici – *n. aut*] ce locuiesc în această țară [a Bîrsei – *n. aut*] să sporească cu noroc spre spaima păgînilor”³⁶. Nu este însă de crezut că ordinul s-a rezumat la sud și la răsărit de Carpați, oricît de îngust ar fi fost teritoriul intrat sub controlul său, la construcția de fortificații. El trebuia să construiască și capele, măcar în așezările mai importante. Prin urmare, nu există, practic, nici o îndoială că alături de convertirile cumaniilor operate de frați, au existat și milostenii îndreptate către populația săracă din rîndul coloniștilor germani, dar și din rîndul convertiților.

Dar mai existau și alte operațiuni care presupuneau o bună implantare în teritoriu. Pe pămînt, comunicațiile dintre centru și periferie erau mai rapide grație utilizării porumbeilor voiajori (în Orient, în Spania) și a semnalelor optice emise din turnurile castelelor. Cel de al doilea sistem se întemeia pe transmiterea mai departe a mesajului codificat de către intermediari. Ei existau, deci, și în așezările din zonă, locuite de autohtoni și de coloniști, și alcătuiind primele verigi din acest lanț medieval al comunicațiilor vizuale. Serviciul poștal dezvoltat de teutoni în Prusia și Livonia funcționa zi și noapte³⁷, ceea ce ne permite să presupunem că el funcționa la fel și pe perioada sejurului lor în Ungaria (emisarul care a anunțat Sfîntul Scaun că frații fuseseră alungați a ajuns la Roma în doar două-trei zile).

Contactul intim cu populația locală și cu coloniștii este probat și de contribuția prelevată de la aceștia. *Wartegeld* luat de ordinul Teuton pentru întreținerea posturilor de supraveghere la frontierele Poloniei și ale Lituaniei era puțin diferit, căci este datorat de toate comanderiile, atât cele de pe front cât și cele din spatele frontului. Dar comanderiile nu obțineau beneficii prin munca exclusivă a fraților, ci se bazau și pe exploatarea muncii localnicilor.

Cu privire la societatea autohtonă din Țara Bîrsei documentele fac câteva referiri semnificative. În diploma eliberată teutonilor la 1211 sînt pomenite „fîrgurile libere din acest ținut”. Alt document, din 1212 pomenește, și el, „locuitorii care trăiesc acolo”, iar o chartă din 1213 vorbește despre „locuitorii de față (*subl. aut.*) și cei viitori”, formulă de cancelarie care însă se întemeiază pe realități ale zonei. La 19 aprilie 1218 se pomenește despre o „dijmă de la locuitori”³⁸. Se poate discuta despre identitatea etnică a acestor locuitori, dar este limpede că ei existau acolo și că pe ei erau chemați teutonii să îi supună propriei dominații politico-religioase.

Ce urme a lăsat în spațiul de la sud de Carpați experiența teutonă din prima jumătate a secolului al XIII-lea? Se poate spune că ea a marcat în mai multe feluri acest areal. În primul rînd, din punct de vedere demografic, colonizarea prilejuită de epopeea teutonă a avut urmări durabile în regiune, făcînd din Țara Bîrsei un teritoriu săsesc pentru tot restul evului mediu și al modernității, chiar dacă aici au continuat să existe și comunități românești. S-a observat că studiul toponimelor germane din Țara Bîrsei „relevă o similitudine cu toponimele de la Koblenz ale ordinului cavalerilor teutoni”³⁹. Dialectele din localitățile învecinate Brașovului indică rolul teutonilor în sosirea pe aceste locuri a coloniștilor germani⁴⁰.

Prezența germană a continuat să fie semnalată și la sud de Carpați, în orașul Cîmpulung și mai departe chiar și după epuizarea episodului teuton în zonă. Tot de acest moment se leagă însă și o mișcare demografică de o oarecare însemnătate, care a antrenat și români, maghiari și secui din Transilvania, după cum înregistrează unele documente și izvoarele narrative. O asemenea dinamică, de traversare a Carpaților de la nord la sud și, respectiv, de la vest către est n-ar fi fost posibilă fără prealabilele operațiuni militare teutone. Ele au permis degajarea unor părți de teritoriu de triburile cumane și, tot acum, convertirea membrilor altor asemenea triburi la creștinismul occidental. Așezarea noilor veniți s-a efectuat, așadar, acum și în deceniile următoare, într-un teritoriu eliberat de sub dominația păgînă, chiar dacă nu și nepopulat.

Un alt aport teuton esențial, alături de cel demografic, a fost cel social-politic și confesional. În teritoriul disputat de cumani, teutoni și regalitatea maghiară s-au înfiripat comunități caracterizate de întronarea unor rînduiri feudale de tip occidental. Dacă, din punct de vedere religios, teutonilor le-au succedat la conducerea acestui teritoriu niște „falși episcopi” – cum pomenește faimosul docu-

ment papal din 1235 –, se poate crede că tentativa unei teocrații nu a luat sfârșit definitiv odată cu alungarea cavalerilor cruciați de către Andrei al II-lea. Ideea unei puteri exercitate în numele Domnului de către un ierarh a persistat, fie că ea s-a erijat în port-flamură a catolicismului și a papalității, fie că, dimpotrivă, vorbea în numele bisericii răsăritene.

Un alt aspect al moștenirii politice teutone la sud și răsărit de Carpați l-a constituit ideea unei statalități aparte, deosebite de cea ungară, în această regiune. Ea urma să fie exprimată de celelalte creații statale din perimetrul mai sus desemnat, învingînd, în cele din urmă și configurîndu-se ca statalitate de sine stătătoare. Dacă teutonii nu au izbutit să o impună, la 1218-1225, iar Litovoi întîmpina același eșec în deceniul opt al secolului al XIII-lea, în cele din urmă, odată cu Basarab I și cu Bogdan I, acest scop devenea realitate. Trebuie adăugat însă, pentru a nuanța cele de mai sus, că existența în primele decenii ale secolului al XIII-lea a unei Țări a Severinului – după cum o atestă documentele de epocă –, ca și versiunea asupra începuturilor Țării Românești prezentă în *Letopisețul Cantacuzinesc*, îndreptățesc împreună presupunerea că și în zona bănățeano-olteană din imediata apropiere a Dunării s-a constituit, în acel moment ori mai devreme, o entitate prestatală cu veleități de afirmare a propriei puteri. Asemenea începuturi statale românești au putut apărea și ca așchii rupte din Țaratul Vlah și Bulgar aflat, după moartea lui Ioniță Caloian (1207) în plin recul, dacă nu cumva, pur și simplu, ca niște confederări de obști sătești cu un început de diferențiere socială, puse sub conducerea unui mai mare local, însă fără nici o legătură cu statele deja constituite din regiune. În acest caz, în exemplul teuton ar trebui văzut mai mult impulsul suplimentar, modelul adăugat propriilor motivații și imbolduri autohtone.

Din același punct de vedere, al concepției despre statalitate, se poate considera că teutonii au pus bazele organizării de tip statal a Munteniei – văzută ca parte nordică, montană, a teritoriului de la sud de Carpați –, construind aici pentru întîia dată un sistem ofensiv-defensiv dotat cu fortificații care să permită dominarea militară eficientă a teritoriului. Cum tocmai am arătat, în același timp, la vest de Olt, în teritoriul dintre acesta și munții actualmente numiți „ai Banatului”, se articula o altă realitate cvasi-statală, așa-numita Țară a Severinului. În timp ce aceasta din urmă devenea însă, foarte devreme, după 1211, un banat organizat de Ungaria arpadiană, formațiunea teutonă dădea o lovitură dominației maghiare în numele papalității, urmărind o statalitate proprie pusă sub ocrotirea suveranului pontif. Nu altceva obținuse Ioniță Caloian în 1204, cînd papa îi trimisese coroana de țar al Bulgariei, chiar dacă puterea sa era una laică, nu una exercitată în termeni militar-religioși, ca în cazul teutonilor. Tot laică era și cealaltă stăpînire nouă binecuvîntată de papa Inocențiu al III-lea: cea a Imperiului Latin de la Constantinopol, succesorul occidental al Bizanțului ortodox. Din această perspectivă se poate afirma că formațiunea preconizată a se naște sub acțiunea militaro-diplomatică teutonă trebuia

să extindă, într-o formulă specifică, dominația ecleziastică a papalității la sud de Carpați, dispensându-se de medierea regalității maghiare.

Note:

1. În paginile următoare autorul a profitat amplu de contribuția lui Henry Bogdan, *Les chevaliers teutoniques*, Paris, Perrin, 2002.

2. După cum, pe bună dreptate, atrag atenția Laurențiu Ștefănescu și Erwin Bader în *Puncte de vedere*, I, București, Ed. Scaiul, 1994, p. 10, ordinul se numește în germană *der Deutsche Ritterorden*, adică Ordinul Cavalerilor Germani. Procedînd ca restul istoricilor români și străini, voi numi însă ordinul, pe mai departe, spre a evita orice confuzie, cu numele deja încetățenit.

3. Șerban Papacostea, *România în secolul XIII. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București, Ed. Enciclopedică, 1993, p. 31. Am tradus *silvas* prin codri pentru că este frapant că nu se vorbește despre munți (*ultra montes*), ci despre codri. Cum am încercat să argumentez într-un alt loc, codrul desemna atît realitatea fizico-geografică silvestră, cît și o formă specifică de organizare autohtonă. S-ar putea ca în document să fie vorba tocmai despre aceasta din urmă.

Dar „dincolo de codri, către cumani” – adică în direcția sud – poate însemna și că extinderea teritoriului avută de rege în vedere nu era inițial atît de optimist evaluată, încît să ducă și „ultra montes nivium”, adică „dincolo de munții înzăpeziți”.

4. Ibidem, p. 31.

5. Ibidem.

6. Ibidem. În n. 75, la p. 32, se menționează această interpretare a cauzelor instalării ordinului

apud G. Rössler, *Der Deutsche Orden*, p. 228-229.

7. Cu privire la preocupările lui Inocențiu al III-lea de a-și mări și consolida puterea și prestigiul exercitînd drepturile unui suveran feudal asupra monarhilor europeni s-a discutat și din alte unghiuri de vedere. În această cheie poate fi citită remiterea coroanei regale către Ioniță Caloian în 1204 de către Roma, de exemplu. Dar, mai recent, șerban Turcuș a încercat să demonstreze chiar că Sfîntul Scaun a avut o viziune de aceeași natură și asupra raporturilor sale cu Regatul Maghiar pe durata evului mediu, începînd chiar cu momentul creștinării maghiarilor (*Vezi Sfîntul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, Ed. Enciclopedică, 2001).

8. Maria Holban, „Despre aria de întindere a cavalerilor teutoni din Țara Birsei (1221-1225)”, în *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, Ed. Academiei, 1981, p. 10. Încă nu s-a remarcat că la 1227, cînd magistrul Robert, arhiepiscopul de Veszprém a botezat – conform lui Alberic de Troisfontaines – circa cincisprezece mii de cumani, întemeind episcopia Cumaniei, el a numit în fruntea acesteia un episcop numit Theodoric. Ști m că acesta a aparținut ordinului dominican. Este de crezut că numirea s-a făcut în virtutea bunei cunoașteri a teritoriului și locuitorilor de către dominicanul Teodoric. În paralel cu teutonii, dar și după alungarea acestora, dominicanii au dezvoltat deci o activitate misionară în Cumania Neagră.

9. Tudor Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvane, 2003, p. 59: „... În Transilvania primei jumătăți a secolului al XIII-lea, centrele de comitat ajunseseră să fie, în cvasitotalitatea lor, caracterizate prin sisteme de fortificare cu totul anacronice. În același timp însă, în regiunea frontierei militare se dezvolta, în pofida reticențelor regale, un nou tip de fortificații, mult mai puternice. Rezervele formulate de regele Andrei al II-lea – care, prin actul de donație din 1211, încercase să le impună cavalerilor teutoni ridicarea aceluiasi tip anacronic de fortificații – erau motivate, fără îndoială, în primul rînd de situația în care se aflau, în epoca respectivă, castrele regale din interiorul Transilvaniei”. Comentariul

autorului din nota 221 de la p. 76 este că „Evident, teutonii nu puteau respecta o asemenea condiție – inferioritatea lor numerică trebuind să fie suplinită printr-o superioritate tehnică, reflectată inclusiv în domeniul fortificațiilor”. Din afirmațiile citate pare să rezulte că Andrei al II-lea prefera să-și lase regatul expus la frontiera sudică și la cea răsăriteană pentru că o fortificare superioară în această zonă ar fi adus în stare de inferioritate restul regatului. Totodată, ar mai rezulta și că forța cavalerilor cruciați germani ar fi constat în mod prioritar în superioritatea tehnică pe care o posedau, și nu în calitățile lor militare propriu-zise, stinjenite de puținătatea efectivelor teutone. Ambele susțineri îmi apar ca discutabile. Nu cred că situația castrelor regale transilvănene l-a determinat pe rege să îngreudească libertatea colonizărilor și a fortificării de către teutoni a teritoriilor atribuite de regalitatea însăși ori pe cele cucerite de ei de la cumani, ci mai curînd teama de consecințele unei concurențe politico-militare ce putea afecta imprezibil însuși Regatul Maghiar. Nici inferioritatea numerică teutonă nu este un argument cu greutate, știut fiind că fiecare cavaler era servit de mai mulți scutieri și că în jurul lui erau grupați coloniști pedestri care, printre alte obligații datorate înzestrării lor cu pămînt, trebuiau și să presteze servicii cu caracter militar.

10. Maria Holban, „Despre aria de întindere a cavalerilor teutoni...», în ed. cit., p. 30. În 1231, Grigore al IX-lea recapitulează faptele din perspectiva informării sale de către cavalerii teutoni. „Țara Bîrsei era locul de trecere al cumanilor, venind adesea să tulbure regatul Ungariei. Pentru paza acestui pămînt ei au cheltuit mulți bani și multă trudă, și-au vărsat și sîngele, ridicînd cetăți puternice”. Rezultă clar că aceste cetăți erau chiar în Țara Bîrsei.

11. Ion Dumitrașcu, Mariana Maximescu, *O istorie a Brașovului*, Brașov, Ed. Phoenix, 2001, p. 22 pomenesc și Cetatea Neagră (Codlea).

12. ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 33.

13. Maria Holban, *op. cit.*, p. 30. Expresia provine din același document din 1231. Ion Dumitrașcu, Mariana Maximescu, *op. cit.*, p. 22 cred că faimosul Cruceburg se afla lîngă comuna Teliu sau în zona muntoasă a trecătorii Tabla Buții.

14. *Ibidem*, p. 12. Traducerea lui „terra” prin pămînt nu este obligatorie. În contextul dat, termenul putea desemna o „țară” în înțelesul medieval, de entitate teritorială dotată cu o anumită autonomie juridică, inclusă într-un ansamblu statal mai mare.

15. *Ibidem*.

16. Ultramontania este o denumire care are meritul de a sublinia atît cvasiconstituirea unui stat teuton transcarpatic, cît și începutul unei serii de inițiative occidentale de tip statal în organizarea spațiului sud-carpatic în forma unei entități statale vasalice în raport cu Ungaria. Cum se știe, ulterior teritoriul va apărea în actele cancelariei maghiare ca „Transalpina”; ceea ce este o altă formulare latină a aceluiași termen maghiar, *Alföld* și corespunde și românescului Muntenia (de unde denumirea polonă de „Multansky”). În plus, ea este derivată tocmai din formularea reținută de actul oficial.

Dar „ultra”, care poate fi tradus cu *peste*, nu e totuna cu „trans”, care se lasă tălmăcit ca *dincolo de*. În primul caz, se semnaleză implicit existența unei realități dincolo de un obstacol, în timp ce într-al doilea, accentul cade pe traversarea obstacolului (dincolo-ul presupune existența unui dincoace, precum și a unei relații între cele două părți, un du-te vino). Dacă asemenea considerații nu forțează prea tare jocul sensurilor, se poate crede că nu este împlătoare folosirea în stadiul inițial al înregistrării scrise, în documente oficiale, a denumirilor cu *ultra* (Ultrasilvania, „ultra montes nivium”), abia într-un stadiu secund apar cele care conțin prefixul *trans* (Transilvania, Transalpina). Schimbarea de nume ar putea însemna trecerea teritoriului respectiv într-o nouă fază a raporturilor cu statul maghiar, mai precis intrarea zonei respective în sfera de influență a Ungariei.

17. Maria Holban, *op. cit.*, p. 30. Expresia provine din același document din 1231.

18. Maria Holban crede că menționarea relativ târzie a acestei lupte și a convertirilor respective ar trebui pusă în legătură cu interesul sfîrmit de creștinarea cumanilor din 1227-1228. Autoarea se îndoiește, deci, de autenticitatea episodului, socotindu-l creația cancelariei papale (p. 31).

19. Ibidem, p. 36.

20. Dar, pe de altă parte, ridicarea micii nobilimi a regatului împotriva regelui s-a datorat politicii de favoruri regale la adresa partidei germane din Ungaria, în rîndurile căreia se numărau – cel puțin din punctul de vedere al adversarilor săi interni – și teutonii.

21. Vezi Alain Demurger, *Cavalerii lui Christos*, Chișinău, Ed. Cartier, 2003, trad. de Ovidiu Pecican, p. 66.

22. Maria Holban, *op. cit.*, p. 17.

23. Ibidem, pp. 17-18.

24. Ibidem, p. 26.

25. Ibidem, p. 43.

26. Tudor Sălăgean, *op. cit.*, p. 37: „... Faptul că episcopul Cumaniei reușise să pună pe picioare o oaste locală, alcătuită în majoritate din români – aceștia sînt, cu siguranță, *ulaghii* lui Rashid od-Din – și în măsură să angajeze o confruntare deschisă cu forțele de invazie mongole constituie o dovadă concludentă asupra gradului relativ avansat de organizare a structurilor politice și militare existente în această regiune”. Dacă rămășițele teutone nu dispăruseră cu totul din acest spațiu, atunci succesul militar – materializat în încetinirea înaintării tătarilor pe direcția vest – constatată de istoric s-ar putea datora și tehnicii militare a acestora.

27. Alain Demurger, *op. cit.*, cap. IV, p. 86.

28. Alain Demurger, *ibidem*, p. 116.

29. Ibidem, p. 123.

30. Ibidem, p. 125.

31. Ibidem, p. 141.

32. Ibidem, p. 142.

33. Maria Holban, *op. cit.*, p. 28-29. „Acum Transilvania (în sensul larg al acestei numiri) împreună cu Țara Birsei și cu părțile *Ultra montes nivium* se aflau în lotul lăsat spre guvernare lui Bela. După creștinarea cumanilor, regizată de arhiepiscopul de Strigoniu, Robert (numit de papă legat papal pentru părțile cumanilor și ale brodnicilor), cu concursul activ al lui Bela, acesta a profitat de noile condiții create, luînd pe lîngă sine o oaste de cumani, de care s-a folosit intensiv mai ales în legătură cu împrejurările interne. Mulțumită acestei superiorități militare, el a putut să-și impună autoritatea, în 1228, de pildă, determinînd o serie de schimbări în conducerea regatului. Un timp apreciabil regele s-a și aflat sub un fel de tutelă a fiului său, chiar și pentru partea din regat pe care și-o reținuse pe seama sa. Abia la sfîrșitul anului 1230, regele revine la putere pentru o clipă și-și reia vechea echipă de dregători”.

34. Alain Demurger, *op. cit.*, p. 125.

35. Ion Dumitrașcu, Mariana Maximescu, *op. cit.*, p. 23.

36. Ibidem.

37. Alain Demurger, *op. cit.*, p. 128.

38. Ion Dumitrașcu, Mariana Maximescu, *op. cit.*, p. 22. Autorii interpretează etnic aceste realități, considerînd că ei sînt români.

39. Ibidem., p. 23. „Kronen – Brașov, Petersburg – Sînpetru, Heldsdorf – Hălchiu, Honigberg – Hărman, Nussbach – Măieruș, Rosenau – Rîșnov, Weidenbach – Ghimbav”.

40. Ibidem, p. 24.

OVIDIU PECICAN

*

Ovidiu PECICAN (n.1959), istoric, profesor la Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeş-Bolyai, jurnalist, autor al volumelor *Lumea lui Simion Dascălul* (1998); *Troia, Veneția, Roma. Studii de civilizație europeană* (1998); *Europa – o idee în mers* (1997) – Premiul Universității Babeş-Bolyai pentru contribuții la integrarea europeană; co-autor al volumelor *Istorie*, manuale pentru clasa a XI-a și a XII-a, și totodată scriitor: *Razzar* (1999) – Premiul Editurii Nemira, *O utopie tangibilă* (1994), *Eu și maimuța mea* (1990).

Ovidiu Pecican, *Un model pentru ideea de stat sud- și est-carpatic: formațiunea teutonă din Carpați (1211-1225)*, studiu publicat cu permisiunea autorului.